

COVID-19 SALGINI VE TEK BAŞINA YAŞAYAN BİREYDE AİLE ALGISININ DÖNÜŐÜMÜ

Arş. Gör. Birtan BOZLU¹
Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ²

ÖZET

2019 yılının sonunda başlayan ve 2020 yılı boyunca tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 küresel salgını sadece bireylerin sağlığını değil, gündelik yaşamın bütün boyutlarını etkilemekte ve bireylerin anlamlandırma biçimlerini değiştirmektedir. Bu değişimlerden biri de aile temelinde gerçekleşmektedir. Belirli bir yaşın üstünde ya da altında olan, evli ya da bekar herkesin aile ilişkilerine ve aile fenomenine bakış açısı değişmeye başlamıştır. Bu çalışmada da tek başına yaşama kararı almış bekar bireylerin Covid-19 salgını boyunca aile ilişkilerinin nasıl değiştiği ve aile fenomenini nasıl anlamlandırdıkları incelenmiştir. Özellikle 25-40 yaş arası bekar ve tek başına yaşayan bireylerin Covid-19 salgını döneminde aile fenomenine bakış açıları ve aileyi anlamlandırma biçimlerine odaklanılmaktadır. Sosyal izolasyonun arttığı, bireyin yalnızlaştığı, sosyalleşme alanlarının ve ev dışı faaliyetlerin büyük ölçüde azaldığı salgın döneminde tek başına yaşayan bireyin aile kurumunu anlamlandırma şekli, salgının tek başına yaşayan bireyin aile kurumuna bakış açısına etkisi ve bu ekseninde geliştirdiği stratejiler araştırmanın temel hedefleri olarak sıralanabilir. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için tek başına yaşayan 22 bireyden görüşmeler aracılığıyla toplanan veriler yorumlayıcı fenomenolojik analiz kullanılarak temalar ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmada ilk olarak Covid-19 salgınının etkisi ve gelişim süreçleri aktarılmıştır. Ardından, tek başına yaşama pratiğinin anlamı ve tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Yöntem bölümünde veri toplama ve analiz süreçleri hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde, elde edilen veriler ışığında, bireyin Covid-19 salgını öncesi, salgın dönemi ve salgın sonrası aile ilişkilerinin ve aileyi anlamlandırma biçimlerinin farklılıkları ve ortak noktaları temalar ekseninde ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Covid-19, Aile, Bireyselleşme, Fenomenoloji.

¹ Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, birtanbozlu@gmail.com

² Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, sguclu@akdeniz.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article – Geliş Tarihi / Received: 02/11/2020 – Kabul Tarihi / Accepted: 06/01/2021

THE COVID-19 PANDEMIC AND TRANSFORMATIONS IN SOLO-LIVING INDIVIDUAL'S PERCEPTION OF FAMILY

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic, which started at the end of 2019 and affected the whole world throughout 2020, affects not only the health of individuals but also all dimensions of daily life and it changes the way of individuals' understanding. One of these changes is family-oriented. During the pandemic, the perspective of everyone, married or single, on family relations and the family phenomenon has started to change. In this study, we examined how single household individuals' family relationships changed during the Covid-19 pandemic and how they made sense of the family phenomenon. In particular, we focus on the perceptions of the family phenomenon and the way of understandings the family of individuals who are single, between the ages of 25-40, and live alone. In the pandemic period when social isolation increases, the individual becomes lonely, socialization areas and out-of-home activities are greatly reduced, the way the individual living alone makes sense of the family institution, the effect of the pandemic on the individual's perspective on the family institution and the strategies developed on this axis can be listed as the main objectives of the research. In order to achieve this, we evaluated the data collected from 22 individuals who live solo in the light of themes by using interpretive phenomenological analysis. In the study, we first examined the impact and development processes of the Covid-19 pandemic. Then, we focused on the significance and historical development of the practice of solo-living. In the method section, information about data collection and analysis processes is given. In the last section, in the light of the data obtained, the differences and common points of the individual's family relations before the Covid-19 pandemic, during and after the epidemic, and the ways of understanding the family are presented in the axis of themes.

Keywords: Sociology, Covid-19, Family, Individualization, Phenomenology.

GİRİŞ

İnsan toplulukları tarih boyunca hem yerel hem de küresel çapta felaketlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu felaketler savaş ya da nükleer kazalar gibi insan eliyle oluşturulan tehlikeler olduğu gibi, doğal afetler ve salgınlar da olabilmektedir. Tarih boyunca mütemadiyen görülen felaket türlerinden belki de en yaygın olanı salgın hastalıklar olmuştur. Bu salgınlar Justinianus Veba Salgını gibi belirli bir bölgeyi ya da İspanyol gribi gibi bütün dünyayı etkisi altına almakla birlikte, binler ya da milyonların ölümüne sebep olabilmektedir.

Modern dönem öncesi salgınlarda sağlık teknolojisinin yetersizliği ve çeşitli imkânsızlıklar salgın hastalıklara karşı toplumları son derece savunmasız bir konuma sürüklemiştir. Öyle ki, 2. yüzyılda Avrupa'da görülen Antoninus vebasını tüm Avrupa nüfusunun yaklaşık %30'unun (Habicht vd., 2020: 7), 14. yüzyılda görülen kara veba tüm Avrupa nüfusunun %30'dan daha fazlasının ölümüne sebep olmuş (Paul ve Pal, 2020: 48) ve daha yakın bir tarihte, 1918-1920 yılında görülen İspanyol gribinde 75 milyon insan hayatını kaybetmiştir (Samal, 2014: 168).

Teknolojik gelişmelerin tavan yaptığı 21. yüzyılda, özellikle sağlık, iletişim ve ulaşım alanlarında, küresel risk faktörlerine karşı dünya toplumları ilk etapta korunaklı görünmektedir. Ancak, bütün bu avantajlı konumun olası bir küresel salgın karşısında belirsizliklere ve güvensizliğe sebebiyet verdiği de fark edilmiştir. Özellikle siber ortamda Covid-19 virüsünün etkileri, tedavileri vs. gibi pek çok konuda ortaya çıkan bilgi kirliliği, ulaşımdan kaynaklı olarak küresel çapta virüsün bir ülkeden diğerine geçişinin kolaylığı ve modern, dinamik, çok nüfuslu metropollerde virüsün hızla yayılması günümüzde bu tarz bir küresel tehlikenin nasıl kontrolden çıkabileceğini bize göstermektedir.

Covid-19 küresel salgını şu anda 1900'lü yıllardan itibaren görülen, sırasıyla İspanyol gribi, HIV/AIDS salgını ve Asya gribinin ardından dördüncü büyük salgın konumundadır. İlk olarak 1 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve oradan bütün dünyaya yayılan Covid-19 ya da Coronavirüs, tüm dünyayı birçok açıdan etkisi altına alan ve hızla yayılan ölümcül bir salgın haline gelmiştir. 2020 yılında da hala devam etmekte olan salgının merkez üssü zamanla Çin'den Avrupa ülkelerine ve ABD'ye doğru kaymıştır. 11 Mart 2020 tarihinde Covid-19 Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından küresel salgın (pandemi) ilan edilmiştir (WHO, 2020). Türkiye'de ilk Covid-19 vakası Avrupa ülkelerine kıyasla görece daha geç bir tarihte görülmüştür. Sağlık Bakanlığı yetkilileri 10 Mart 2020 tarihinde ilk Covid-19 vakasının görüldüğünü açıklamış, 15 Mart 2020 tarihinde ülkede virüse bağlı ilk ölüm gerçekleşmiştir. 1 Nisan 2020 tarihindeyse virüsün bütün Türkiye'ye yayıldığı belirtilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

2020 Aralık ayı itibariyle dünya genelinde 70 milyondan fazla insan hastalığa yakalanmış ve 1 buçuk milyonun üzerinde insan hayatını kaybetmiştir (WHO, 2020). Türkiye'de ise aralık ayının ilk haftası itibariyle yaklaşık olarak 2 milyon insan Covid-19 virüsüne yakalanmış ve 15 binin üzerinde insan hayatını kaybetmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Salgın dünyanın geri kalanında olduğu gibi, Türkiye'de de gündelik yaşamı ciddi ölçüde etkileyen pek çok yasak ve sınırlandırmayı da beraberinde getirmiştir. Dikkat çeken uygulamalardan bazılarını sıralamak gerekirse; hafta sonları, resmi ve dini bayram tatillerinde sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmiş, eğitim öğretim faaliyetlerine ilk etapta ara verilmiş, daha sonra online-uzaktan eğitim sistemine geçilmiş, kamusal alanda maske takma ve sosyal mesafeyi sağlamaya yönelik uygulamalar faaliyete geçirilmiş, 65 yaş üzeri ve 20 yaş altı bireylere sokağa çıkma sınırlandırmaları getirilmiştir. Ayrıca, özellikle Twitter gibi dijital platformlar üzerinden "hayat eve sığar" etiketiyle çağrılar yapılarak insanların evde kalmaları ve sosyal izolasyonları sağlanmaya çalışılmıştır. Bütün bu uygulamaların ve elbette bireyin bu küresel risk karşısındaki tedirginliğinin ve ürettiği stratejilerin toplumsal alana sirayet etmesi de kaçınılmaz olmuştur. Salgın sürecinin negatif etkileri başta sağlık olmak üzere, eğitim, ekonomi, spor, din gibi toplumsal yaşamın parçaları olan bütün kurumları baskı altına almış ve toplumsal kurumların işleyişine zarar vermiştir. Bütün bunlar Covid-19 küresel salgının bireylerin sağlığından öte toplumsal açıdan da etkilenmesine yol açmış ve salgının sosyoloji bilimi için de bir çalışma alanı haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

Connel'e göre Covid-19 salgını sadece insan sağlığı konusunda değil, toplumsal açıdan da bir dönüşüm yaratma ve bir tehlike haline gelme nitelikleri de taşımaktadır. Örneğin, salgın ekonomik alandaki eşitsizliklere, cinsiyet eşitsizliklerine, aile içi şiddete ve özgürlük kısıtlamalarına negatif katkı yapmıştır. Ayrıca, salgının getirdiği risk ve belirsizlikler tüketici pratiklerini, gündelik yaşam aktivitelerini ve insan ilişkilerini altüst etmiştir (Connell, 2020: 3). Her ne kadar minimum etkiye sahip olsa da sosyal yardım kuruluşlarının faaliyetlerinin ve bağış kampanyalarının artışı gibi olumlu gelişmeler de salgın dönemiyle birlikte hayatımıza girmiştir. Mathewman ve Huppertz'a göre bu durum zaten beklenen bir olaydır. Çünkü salgınlar zaten en başından toplumsal olgulardır ve çok boyutlu toplumsal sonuçlar doğururlar (Mathewman ve Huppertz, 2020: 3). Başka bir ifadeyle, salgın dönemi hem makro düzeyde küresel devletleri, toplumsal kurumları ve yapıları etkilemiş hem de mikro düzeyde gündelik yaşamın pratiklerinin dönüşümüne sebep olmuştur. Bu nedenle küreselleşme, risk, güven, belirsizlik, sosyalizasyon, bireyselleşme, tüketim, sağlık, din, aile gibi sosyal teorinin önemli kavramları salgın döneminde çok daha önemli ve tartışılması gereken konular haline gelmiştir (Ward, 2020: 2).

Bir yılı geride bırakıp ikinci yılına giriş yapmakta olan Covid-19 küresel salgını esasında ilk andan itibaren sosyal bilimler alanını meşgul etmeyi başarmıştır. Covid-19 salgını makro ve mikro boyutlarda toplumsal yaşamı etkilemiştir. Bu nedenle, küreselleşme, eğitim, sağlık, aile, yaşlılık çalışmaları, spor gibi sosyolojinin alt alanlarında Covid-19 salgınının toplumsal yaşama etkileri üzerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Bknz. Roloff: 2020; Miller: 2020; Kinsella: 2020; Banerjee ve Rai: 2020). Özellikle sosyal izolasyon, yalnızlık, aile ilişkileri gibi konular salgın döneminde çok daha fazla önem kazanmıştır. Ancak, sosyal izolasyon ve tek başına yaşama pratiğini merkeze alarak gerçekleştirilen Covid-19 temalı çalışmalar incelendiğinde örneklem grubunu büyük oranda 65 yaş üstü bireylerin ya da belirli bir yaşın üzerinde evli olmayan (dul, hiç evlenmemiş ya da boşanmış) kitlenin oluşturduğu görülmektedir (Bknz. Hwang vd: 2020; Van Dalen ve Henkens: 2020; Severe: 2020). Diğer yandan, Covid-19 salgını ve aile kurumunun ilişkilendirildiği çalışmalarda aynı evde yaşayan aile üyelerini ilişkiler, çocuk, ebeveynlik, şiddet, boşanma gibi kavramlar üzerinden ele almaktadır (Bknz. Hunt: 2020; Lebow: 2020; Hitchings ve Maclean: 2020). Salgın döneminde virüsü başkalarına bulaştırma ihtimali yüksek olan 20 yaş altı bireyler ve virüsün öldürme oranı daha yüksek olmasından dolayı risk grubu kabul edilen 65 yaş üstü bireyler için ciddi kısıtlamalar getirilmesinden dolayı, aile, yalnızlık, izolasyon, tek başına yaşama konuları üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla bu gruplar üzerinde yoğunlaşması beklenebilecek bir durumdur.

Diğer yandan, bu iki yaş grubu arasında kalan kesim kısıtlamalar ekseninde görece gündelik yaşamlarına devam edebilmeleri ve salgın döneminde toplumsal yaşamda daha aktif rol oynamalarından dolayı daha farklı bir öneme sahiptirler. Bu nedenle, bu çalışma 25-40 yaş arası bekar ve tek başına yaşayan bireylerin Covid-19 salgın sürecinde aile kurumuna bakış açılarına ve aile fenomenini anlamlandırma biçimlerine odaklanmaktadır. Sosyal izolasyonun, yalnızlığın ve boş zamanın önemli ölçüde arttığı, sosyalleşme alanlarının ve ev dışı faaliyetlerin büyük ölçüde azaldığı salgın döneminde tek başına yaşayan bireyin aile kurumunu anlamlandırma şekli, salgının tek başına yaşayan bireyin aile kurumuna bakış açısına etkisi ve bu eksende geliştirdiği stratejiler bu çalışmanın ana hatlarını oluşturmaktadır.

Çalışmada Covid-19 küresel salgının toplumsal boyutlarına ve sosyoloji bilimiyle hızlı bir şekilde ilerleyen ilişkisine dair yaptığımız açıklamaların ardından, günümüzde tek başına yaşamının çok daha sık tercih edilmeye başlanmasıyla ilgili çeşitli açıklamalar yapılmış ve tek başına yaşama tercihinin dünyada ve elbette Türkiye’deki gelişimi aktarılmıştır. Ardından yöntem bölümünde araştırma verilerinin toplanması ve analiz şekli üzerine bilgilendirilmeler yapılmış ve son olarak da toplanan veriler üzerinden yapılan analizlere yer verilmiştir.

1. TEK BAŞINA YAŞAYAN BİREY VE TEK KİŞİLİK HANELER

Tek başına yaşama (Solo-living) eylemi yalnızlığı (loneliness) ya da sosyal izolasyonu (social isolation) ifade etmemektedir. Yalnızlık bireyin arzu ettiği sayıda ve nitelikte sosyalleşme ortamı yaratabileceği insana ulaşamama ya da sosyal deneyimlerini aktarabileceği insanlardan yoksun kalma durumunu ifade etmektedir. Sosyal izolasyon ise bireyin bir grup, topluluk ya da aile bireyleriyle kurduğu birlikteliği ve karşılıklı iletişimi kendi isteğiyle ya da zorunlu olarak sınırlaması ya da tamamen ortadan kaldırması şeklinde ifade edilmektedir (Smith ve Victor, 2019: 1710-1711). Bu açıdan yalnızlık ve sosyal izolasyon arasında sınırlı bir ortak anlam ilişkisinin varlığından söz edebiliriz. Bu iki eylemin yanında, “tek başına yaşamak”, sosyal izolasyonla sınırlı da olsa bir bağlantıya sahip olmakla birlikte, neredeyse tamamen farklı bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geride bıraktığımız yüzyıldan bu yana toplumsal yaşamda gerçekleşen göç, eğitim seviyesinin artışı, kentleşme gibi hızlı toplumsal değişimler özellikle şehirlerdeki hane sayısının büyük oranda artmasına neden olmuştur (Esping-Andersen, 2017: 17-18). Toplumsal alanda yaşanan bu gelişmeler değişik aile ve hane halkı tiplerinin de ortaya çıkmasına yol açmış, geleneksel aile düşüncesi kaybolmaya başlamıştır (Zeybekoğlu, 2018: 60). Artık geniş aile ve çekirdek aile tiplerinin yanı sıra, çocuksuz aile, tek ebeveynli aile, tek kişilik hane gibi çeşitli aile tipleri ve hane halkı yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinde 1950’li yıllardan itibaren tek ebeveynli aile ve tek kişilik hane tiplerinde görülen hızlı artış Türkiye’de 1970’li yıllardan itibaren kendini göstermeye başlamıştır (Umut-Beşpınar ve Beşpınar, 2017: 116). 1950’den 1990’lu yıllara kadar olan dönemde, iç göç hareketlerine bağlı olarak nüfus yoğunluğunun kırsal alanlardan kent yerleşimlerine doğru kayması, evlilik yaşının hem kadınlarda hem de erkeklerde artış göstermesi ve doğum oranlarındaki düzenli düşüş aile ve hane yapılarının değişimde önemli birer etken olmuş, ayrıca aile kurumuna olan toplumsal bakış açısını da değiştirmeye başlamıştır (Koç ve Eryurt, 2020, s. 245-246).

Eğitim seviyesinin yükselmesi ve kentlerin hızla endüstrileşmeyle birlikte özel sektörde de istihdamın artması, kadınların iş gücüne katılımı, mülkiyet sahibi olmanın gereklilik haline gelmesi, evli olma etiketinin ve çocuk sahibi olmanın getirdiği toplumsal konum/statünün ve evli olma değerinin (ya da güvencesinin) azalması gibi sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşümler, özellikle şehirleşmiş bölgelerde, evlenme ve çocuk sahibi olma yaşlarını arttırdığı gibi, evliliğin sosyo-kültürel anlamını da değiştirmiştir (Koç, 2014: 25-26).

Aile baskısının birey üzerindeki etkisini yitirmeye başlaması ve ekonomik ve kültürel alanda yaşanan toplumsal değişimlerle birlikte, evli olmanın sosyal, kültürel ya da ekonomik kazanımları da anlamını ve değerini yitirmeye başlamıştır. Ayrıca insanların daha uzun bir hayat yaşaması, sosyalleşme anlayışındaki değişimler ve çeşitlenmeler de bireyin evlilik pratiğini ya ertelemesine ya da tamamen reddetmesine katkı sağlamaktadır. Evlilik kurumundaki bu dönüşümlere paralel olarak, birey tek başına yaşama kararını çok daha kolay bir şekilde almaya başlamış ve tek başına yaşayan insanların sayısı toplumsal yaşamda hızla artmaya başlamıştır (Glick, 1994: 457).

Günümüzde, gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda, açıklanan bu demografik ve toplumsal değişimlerin etkisiyle, artık çalışan kesim olarak sayılan bireyler tek başına yaşamayı çok daha sık tercih etmektedir (Hanna ve Collins, 2015: 594). Tek başına yaşama pratiği artık iyiden iyiye bireyin erken dönem yaşantısının kaçınılmaz ve normatif bir parçası haline gelmeye başlamıştır (Raymo, 2015: 1275). Artık, sosyal ve ekonomik açılardan asgari gereklilikleri karşılayabilen bekar bireylerin çok daha sık tek başına yaşamaya yöneldiği ve ailesinin yanından ayrılarak tek kişilik haneler oluşturduğu görülmektedir (Klinenberg, 2012: 45).

ABD’de, Orta ve Batı Avrupa ülkelerinde çalışan kesim olarak kabul edilen 25-64 yaş arası insanlar arasında bekâr kalma yaşı giderek artmakta birlikte, tek başına yaşamayı tercih edenlerin oranı da bu duruma paralel şekilde artış göstermektedir. Öyle ki, kısa bir zaman dilimi içerisinde dünyada tek kişilik hanelerin sayısının diğer hane tiplerine karşı çoğunluk konumuna geleceği tahmin edilmektedir (Sandström ve Karlsson, 2019: 1646). Tek başına yaşamayı kapsayan çeşitli hane istatistikleri incelendiğinde de yapılan açıklamaların doğruluğu gözler önüne serilmektedir. Örneğin 1940’lı yıllarda, ABD’de, birlikte yaşayan evli çiftlerin sayısı tek başına yaşayan bekâr kesimin sayısının yaklaşık 10 katıydı ve tek başına yaşayanlar toplam hanelerin sadece %9’una karşılık gelmekteydi. 1992 yılına gelindiğinde birlikte yaşayan evli çiftlerin oranı tek başına yaşayan bekâr kitlenin sadece 2 katı kadardı (Glick, 1994: 446). Bugün ise, ABD’deki insanların yaklaşık olarak %40’ı bekâr ve tek başına yaşamakta ve bu sayı artmaya devam etmektedir (Klinenberg, 2012: 7). Avrupa Birliği ülkelerindeyse hane sayısının neredeyse 3’te 1’lik kısmını tek kişilik haneler oluşturmaktadır ve tek başına yaşayan insanların oranı giderek artmaktadır. Türkiye’deki hane tiplerindeki değişimde de durum ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinden farklı görünmemektedir. Türkiye’de 2008 yılında yaklaşık olarak %7’lerde seyreden tek başına yaşama oranı, her yıl düzenli olarak artarak 2018 yılı itibarıyla %17’ye ulaşmıştır. Yaklaşık olarak 23 milyon haneden 3 milyon 700 bini tek kişilik hane olarak kayıtlıdır ve tek kişilik hanelerin sayısı her geçen yıl düzenli şekilde artmaya devam etmektedir (TÜİK, 2006).

Çeşitli araştırmalardan yola çıkarak, günümüzde tek başına yaşamayı tercih eden bireylerin büyük oranda ekonomik özgürlüğünü elde etmiş ve belirli bir eğitim seviyesinin üzerinde olduğu ortaya konmaktadır. Ayrıca tek başına yaşamayı tercih etme sebeplerinde de çeşitli ortaklıklar bulunmaktadır. Öncelikle bireysel bir alan yaratma, kişisel özgürlükler, kariyer odaklı tercihler, yaşam alanındaki karar mekanizması olabilmek bireyin tek başına yaşamayı tercih etmesinde önemli gerekçeler olduğu ifade edilmektedir (Heath ve Cleaver, 2003: 117-119).

Bu nedenle, özgürlük, bağımsızlık, esneklik gibi bireyselleşmeye dönük günümüz dünyasının trend kavramları bireyin tek başına yaşamayı tercih etmesinde de büyük önem taşımaktadır.

2. COVID-19 SALGINI, TEK BAŞINA YAŞAYAN BİREY VE AİLE KURUMUNUN DEĞİŞEN ANLAMI

Elbette, toplumsal yaşamın makro ya da mikro boyuttaki hemen her alanına etki eden Covid-19 küresel salgınının, tek başına yaşama pratiğini, bireyin tek başına yaşama tercihlerini, tek başına yaşayan bireyin ailesiyle kurduğu etkileşimi, yalnızlığa ve aileye yüklediği anlamları da belirli ölçüde etkilemesi kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü, bireyin yaşamında güvensizlik yaratan, hayati tehlike arz eden bir risk konumundaki bu salgın esasında bazı açılardan toplumsal alanda birliktelik ve dayanışma ruhu yarattığı gibi, bireysel yaşam üzerinde çeşitli tehditler yarabilme potansiyeli de taşımaktadır (Karakaş, 2020: 553). Ancak burada belirtilmesi gereken nokta kimin tek başına yaşadığıyla ilgilidir. Çünkü iş gücü olarak görülen yaklaşık 20-60 yaş arası kesimle, 65 yaş üstünde, dul ya da boşanmış olan tek başına yaşayan kesim arasında belirli farklar bulunmaktadır. Özellikle tek başına yaşayan bireyler ve Covid-19 salgınının etkileri üzerine gerçekleştirilen çalışmaların önemli bir kısmının 65 yaş üstü bireyler üzerine gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu nedenle 65 yaş üstü kesimin Covid-19 salgınından sosyal izolasyon, yalnızlık, sağlık, ekonomi, aile ilişkileri gibi konulardan etkilenme şekliyle, genç-orta yaş olarak ifade edebileceğimiz 25-40 yaş arası tek başına yaşayan kesimin etkilenme biçimi arasında farklar beklemek mümkündür.

İlk olarak, Covid-19 salgınının ekonomik etkileri tek kişilik haneler için, çekirdek ailelere göre belirli avantajlar taşıdığı gibi, potansiyel riskler de barındırmaktadır. Diğer aile bireylerinin sorumluluğunu taşıma yükü bulunmayan tek başına yaşayan bir insan, diğer yandan tek başına yaşamanın kaçınılmaz bir getirisi olarak ekonomik açıdan da tek başınadır ve bir iş birliği ya da birliktelik kurma ihtimali diğer hane tiplerindeki insanlara göre çok daha zordur. “Sosyal izolasyon”, “evde kal kampanyası”, “sosyal mesafe” gibi toplumsal yaşama salgınla giriş yapan yeni kavramlar ve sosyalleşme mekanlarının ilk etapta sınırlandırılması, ardından tamamen kapatılmasını uygun gören uygulamalar bilindiği üzere toplumsal yaşamda insanların etkileşimini minimuma indirmeyi hedeflemektedir. Bütün bu kısıtlamalar halihazırda tek başına yaşayan bireyi ailesiyle, partneriyle ya da ev arkadaşlarıyla yaşayan bireylere göre daha farklı etkilemesi muhtemeldir.

3. ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Günümüz toplumsal yaşamında çok farklı türlere, bir isimden diğerine değişen açıklamalara ve sosyo-kültürel yapıya göre farklı anlamlandırmalara sahip olan “aile” fenomeninin Covid-19 salgın süreciyle bağlantılı olarak derinlemesine incelenmesi için beş temel nitel araştırma deseninden biri olan fenomenolojiden yararlanılmıştır.

Fenomenolojiyi tercih etmemizin temel sebebi, en basit haliyle, açıklanan bir fenomenle alakalı deneyim sahibi olan bireyin o fenomeni nasıl anlamlandırdığı ve buna paralel olarak neyi, nasıl yaptığı sorusuna cevap aramasıdır (Creswell, 2018: 77).

Çalışmada “aile” bir fenomen olarak ele alınmıştır. Genel bir ifadeyle, araştırmanın nihai hedefi tek başına yaşayan bireylerin Covid-19 salgın sürecini içine alan dönemde aile fenomenini anlamlandırma biçimlerinin ve bu anlamlandırmalar ekseninde ürettikleri stratejilerin ortaklıklarını belirli kategoriler üzerinden ortaya koyabilmektir.

Covid-19 salgınının başlangıcından önce ailesinden uzak, tek yaşamakta olan bekar ve meslek sahibi 25-40 yaş arası bireylerin aile fenomenini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymak, salgın öncesinde, salgın sırasında ve muhtemel salgın sonrası dönemde aile kurumunun belirlenen kitle tarafından ortak algılanış şekillerini, üretilen stratejileri, düşünce tarzlarını ve tutumlarını açıklayabilmek çalışmanın temel amaçları olarak sıralanabilir.

Burada 25-40 yaş arası tek başına yaşamayı tercih etmiş bireylerin neden seçildiği de çalışmaya bakış için önem arz etmektedir. Covid-19 salgını, yalnızlık, aile ilişkileri, izolasyon gibi kavramlar üzerinden gerçekleştirilen sosyolojik çalışmaların çok büyük oranda aile içi şiddet, yaşlılık, sağlık, iş/işsizlik gibi konulara yöneldikleri ve örneklem içerisinde evli ve çocuk sahibi çekirdek aile üyeleri ya da tek başına yaşayan 60 yaş üstü bireyleri dahil ettikleri görülmektedir. Özellikle, 25-40 yaş arası genç/orta yaş olarak kabul edebileceğimiz, çalışan kesime dahil olan ve tek başına yaşayan kesim Covid-19 salgını üzerine yapılan sosyolojik çalışmalara hemen hiç dahil edilmemiştir. Bu nedenle, niteliklerinden bahsedilen bu gruba dahil olan kitlenin, özellikle izolasyon, sosyal mesafe, yalnızlık, karantina gibi kavramlarla anılan bu salgın döneminde, tek başına yaşayan bireyler olarak aile kurumuna ve aile ilişkilerine yükledikleri ortak anlamların önemli olduğuna karar verilmiş ve araştırmada bu örneklem grubu merkeze alınmıştır.

3.2. Araştırma Grubu

Bu eksende, veri toplama amacıyla bekar, tek başına yaşayan, meslek sahibi ve 25-40 yaş arası, ailesiyle belirli oranlarda iletişim halinde olduğunu tespit ettiğimiz toplamda 22 kişi araştırma grubumuzu oluşturmuştur. Görüşmecilere kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır ve her bir isimden görüşmeler için rıza alınmış ve katılımcı formu onaylatılmıştır.

Araştırma grubu hakkında çeşitli bilgiler aktarmak gerekirse, görüşmecilerin 1’i hariç tamamı maaş kesintisi, esnek çalışma ödeneği, iş saati değişimi gibi kısıtlamalara maruz kalmalarına rağmen salgın döneminde işlerine devam etmektedir. Görüşmecilerin aylık geliri 3.500 ve 8.000 arasında değişmekte, 7 katılımcı devlet kurumlarında, 12 katılımcıysa özel sektörün çeşitli alanlarında meslek hayatlarına devam etmekte, 2 katılımcıysa kendi işini yapmaktadır. Tek başına yaşama süreleri ise yaklaşık 1 yıl ile 14 yıl arasında değişmektedir. Burada belirtilmesi gereken nokta, tek başına yaşama pratiğine sadece ailesinden uzak yaşamıyor olmayı değil, ev arkadaşı ya da bir partnerle de yaşamıyor olma kıstasını da dahil etmemizdir. Katılımcıların sadece 3’ü tek çocuktur. Geriye kalan katılımcıların kardeşi ya da kardeşleri bulunmaktadır. Katılımcılardan hiçbiri ev sahibi değildir. 10 katılımcı ailesiyle aynı şehirde yaşamakta, geri kalan katılımcılarınsa ailesi şehir dışında ikamet etmektedir.

Görüşmecilerin eğitim seviyesi genel toplamda oldukça yüksektir. 22 görüşmeci de lisans eğitimini tamamlamıştır. 3 katılımcı doktora eğitimine, 3 katılımcı da yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Geriye kalan 16 katılımcı lisans programından mezun olup üniversiteden ayrıldıktan sonra eğitim hayatını noktalamıştır. 4 görüşmecinin ebeveynleri boşanmış, 1 görüşmecinin de 1 ebeveyni vefat etmiştir. Ebeveynleri boşanmış görüşmeciler hem anne hem de babalarıyla hala görüşmeye devam etmektedir.

3.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama işlemi için hem bir nitel araştırma tekniğine hem de fenomenolojik araştırmaya uygun olması sebebiyle derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir. Çalışmanın hedefleri doğrultusunda yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşme formunda ilk olarak yaş, meslek, ikamet, maddi gelir, eğitim seviyesi, aile bireylerinin ikamet yeri gibi, analizde faydalı olma ihtimali taşıyan çeşitli demografik bilgileri elde etmeyi hedefleyen sorulara yer verilmiştir. Görüşme formunun ikinci kısmı tek başına yaşama pratiği üzerine soruları içermektedir. Özellikle tek yaşama kararının alınmasında ne tür dinamiklerin etkili olduğu, ailenin tek yaşama kararı almayla bağlantısı, tek başına yaşamanın ve aileyle birlikte yaşamanın farklı açılardan mukayesesine imkân verecek sorular ve tek yaşamanın anlamına yönelik sorular bu bölümde yer almaktadır. Görüşme formunun üçüncü ve son kısmı ise, salgın öncesi ve salgın sonrası dönemlerde bireyin aileyi anlamlandırma şeklini açığa çıkaracak ve fenomenoloji çalışmasının temeli olan bireyin neyi, nasıl yaptığının analizini mümkün kılacak sorular oluşturmaktadır. Ayrıca, salgın öncesi ve salgın dönemine ek olarak, salgın sonrası bireyin aile fenomenine yükleyeceği anlam ve üreteceği muhtemel stratejiler üzerine çeşitli sorularda son bölümde yer almaktadır.

Belirtilmesi gereken önemli bir nokta da veri toplama sürecinin Covid-19 salgın sürecinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Görüşmelerin gerçekleştirildiği eylül ve ekim aylarında sokağa çıkma yasağı, kafe ve restoranların kapatılması gibi uygulamalar bulunmadığı için, 19 görüşme sosyal mesafe kuralları gözetilerek, yüz yüze, açık alan ya da uygun bir kafe ortamında yapılmıştır. 3 görüşme ise Skype uygulaması üzerinden online ve görüntülü olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin bilgisi dahilinde görüşme esnasında ses kaydı alınmıştır. En kısası 22 dakika, en uzununu 1 saat 12 dakika olmak üzere, görüşmeler ortalama olarak 40-45 dakika civarında sürmüştür. Yapılan görüşmeler daha sonra Word programına deşifre edilmiş ve yaklaşık 200 sayfanın üzerinde deşifre-veri ortaya çıkmıştır. Görüşmeler cevapların doygunluğa ulaştığı ve tekrar ettiğinin belirlenmesiyle birlikte sonlandırılmış ve 22. görüşme sonunda veri toplama süreci sona ermiştir. Araştırmanın Covid-19 salgın döneminin görece daha sakin bir evresi sayabileceğimiz eylül ve ekim aylarına denk gelmesine rağmen, kartopu yöntemiyle ulaştığımız bazı bireyler görüşmeyi salgın döneminden dolayı reddetmiştir.

3.4. Verilerin Analiz

Elde edilen bütün verilerin deşifresinin ardından, yazılı veriler defalarca taranmış, yöneltilen sorulara verilen cevaplar benzerlikleri, zıtlıkları, yer aldığı kategorileri göz önüne alarak çeşitli kategorilere ayrılmıştır.

Ardından, kategorilere ayrılan cevaplar yorumlayıcı fenomenolojik analiz anlayışına uygun bir şekilde belirli temalara ayrılarak araştırmanın amaçları doğrultusunda değerlendirilmiştir.

3.5. Araştırma Bulguları

Verilerin analizi ışığında görüşmecilerin ifadeleri çeşitli temalara ayrılmış, daha sonra araştırmanın amacı doğrultusunda 3 üst tema belirlenmiştir; Covid-19 salgını öncesinde aile algısı, Covid-19 salgın dönemi aile algısı ve Covid-19 salgını sonrası aile algısı.

Bu temaların salgın dönemi, öncesi ve sonrası şeklinde süreçlere göre ayrılarak belirlenmesindeki esas neden tek başına yaşamlarını sürdüren görüşmecilerin aile fenomenini anlamlandırma biçimlerinin salgın sürecinde gösterdiği değişiklikten kaynaklıdır. Üst temalara geçmeden önce, görüşmecilerin tek başına yaşama pratiğini anlamlandırma biçimlerini aktarmak belirlenen üst temaları destekleyen açıklamalar sunması nedeniyle önemlidir.

4. YÜKSELEN TREND: TEK BAŞINA YAŞAMA

Görüşmecilerin cevapları incelendiğinde, tek başına yaşayan bireylerin aile fenomenini anlamlandırma biçimlerini anlamak için, esasında ilk olarak tek başına yaşamayı tercih etme sebeplerini ve elbette tek başına yaşama pratiğine yükledikleri anlamları ortaya koymak önemlidir. Görüşmecilerin tamamı bir evde yaşamak için gerekli olan asgari düzeyde ekonomik ve fiziki koşulları sağladıktan sonra anne ve babalarıyla yaşadıkları evi terk edip ayrı bir eve çıkma kararı almıştır. Tek başına yaşamayı tercih etmedeki temel motivasyon bireysel özgürlük ekseninde şekillenmektedir. Elbette iş sebebiyle farklı bir şehre yerleşen ve bir ev bulmak zorunda olan bireyler ilk etapta bunun dışında gibi görünse de bir ev arkadaşına, partnerle birlikte yaşamaya ya da evliliğe henüz sıcak bakmadıklarını belirtmektedirler. Bu ekseninde birey olma, kişisel özgürlükler, sorumluluk bilinci, bireysel yaşam alanı, kendi kararlarını alabilme gibi kategoriler görüşmecilerin ailelerinden ayrılarak tek başına yaşama kararı almasının arkasındaki birincil etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır:

(...) Birincisi, istediğin her şeyi yapabiliyorsun. Özel alanın var ve sadece sana ait. Canının istediği her şeyi yapabiliyorsun evin içinde. Kendi düzenini rahat rahat kurabiliyorsun, en büyük avantajlarından biri de bu (G-8). Tamamen özgürüm. İstedğim saatte evden çıkıp istediğim saatte eve gelebiliyorum. Evi istediğim insanlarla paylaşabiliyorum. Arkadaşlarımı istediğim zaman çağırabiliyorum. Özgür olmak en büyük avantaj sanırım bu bağlamda (G-11).

Görüşmecileri tek başına yaşama ve yalnız olma pratiklerine atfettikleri anlamlar tamamıyla bireysel özgürlük ve kişisel bir konfor alanı ekseninde şekillenmektedir. Esasında bu durum tek kişilik haneler üzerine yapılan çalışmalarda (Heath ve Cleaver: 2003; Jamieson, vd: 2009; Tannistha ve Samanta, 2020), tek kişilik hane sayısının giderek artmasının nedenleri olarak gösterilen bireysellik ihtiyacı, özgürlük, bağımsızlık gibi ifadelerle de paralellik göstermektedir.

4.1. Covid-19 Salgını Öncesi Aile Algısı

Görüşmecilerin tamamı tek başına yaşama kararını Covid-19 salgını başlamadan önce almıştır. Bu nedenle salgın daha başlamadan önce tek başına yaşama pratiğinde ve aileden uzak kalma konusunda deneyim sahibi konumdadırlar. Bu nedenle aile fenomenini anlamlandırmak için başvurdukları temalarda önemli ortaklıklar bulunmaktadır. Bu üst temanın altında da yapılan açıklamalar ışığında belirlenmiş 2 alt tema yer almaktadır. Bunlar; konfor alanı olarak aile ve pranga olarak ailedir.

4.2. Konfor Alanı Olarak Aile

Tek başına yaşayan birey aile fenomeni üzerine açıklamalar yaparken esasında ailenin pozitif ve negatif olmak üzere iki farklı yönünden bahsetmektedir.

Görüşmeciler aile fenomeninin yarattığı çağrışımlar ve yükledikleri anlamlar üzerine yöneltilen soruları cevaplandırırken sıklıkla ev işlerinden kurtulma, sevgi, şefkat, güven, maddi rahatlık gibi bireye konfor sağlayan somut ve soyut ifadelere yer vermektedir:

“(…) Evin düzeni, temizliği ve tabi yemek yapma konusu senin üzerinde olmuyor ailenleyken. Sohbet muhabbet edecek kimse de yok tabi yalnız olunca. O yüzden aile o konuda bir artı tabii (G-22). Daha fazla para harcıyorsun tek başına toplamda. Evin kontrolü zor tabi tek başınayken. Eve bakmak zorundasın, faturaları ödemek zorundasın. Evde olan her şey senin sorumluluğunda. Sen yapmak zorundasın (G-7). (...) Özel günlerde daha çok aileyi yanımda istediğim oluyor. Duygusal olarak daha çok arıyorum aslında.” (G-1). (...) Aileyle yaşamanın belirli açılardan rahatlık olduğu söylenebilir (G-10).

Tek başına yaşayan birey esasında aileyi bir konfor alanı, rahatlık, aidiyet ve sevgi üzerinden anlamlandırmaktadır. Aile tek başına yaşayan birey için hem maddi hem de manevi anlamda konfor alanı ya da güven ortamı oluşturan bir fenomen olarak görmekle birlikte, bu pozitif düşünceler aynı zamanda birey tarafından negatif bir biçimde de yorumlanmaktadır.

4.3. Pranga Olarak Aile

Bireye mental, sosyal ve ekonomik açılardan konforlu, güven ve şefkat hissiyatı barındıran bir ortam sağlamakla birlikte, aile fenomeninin bu pozitif getirilerinin bedeli bireyin sosyal ve ekonomik açıdan bireysel özgürlüğünün ve kişisel yaşam alanının sınırlandırılması ve karar mekanizmasından dışlanma şeklinde algılanmaktadır. Başka bir ifadeyle, aile fenomeni konfor, güven, sevgi gibi anlamlandırmalarının yanında tek başına yaşayan birey için özgürlüğü kısıtlayan bir pranga anlamına da sahiptir:

“Tek başına yaşarken, günün istediğin saatinde yemek yiyebiliyorum. Temizlik yapmayı erteleyebiliyorum. İstediyim an istediğimi yapabiliyorum. TV izlemek istersem TV izliyorum, kitap okumak istersem kitap okuyorum. Uyumak istersem uyuyorum. Banyodan çıkıyorum istediğim kadar uzun cilt bakımı yapıyorum. Evde aile varken bu şekilde rahat davranılmıyor. Kendime özgü kurallarım var. Kendi seçtiğim şeyleri alıyorum. Evi kendim dekore ettim. Kendi eşyalarım kendi zevkime göre. Kendi dağınıklığımı topluyorum başka birinin dağınıklığını toplamıyorum. Genel olarak evde tek başına olmak bu yüzden güzel. Aile evinde baskılanıyorsun.” (G-2)

Tek başına yaşama pratiğini deneyimlemiş birey, özellikle tek yaşamanın bireye tanıdığı bireysel özgürlükleri ve bir mekânda karar mekanizması olma hissiyatını fark ettikten sonra, ailenin bireysel özgürlükleri ve konfor alanını sınırlayan niteliğinin farkına varmakta ve bütün pozitif çıkarımlara rağmen aile fenomenine özgürlük temelli negatif anlamlar yüklediği görülmektedir.

Burada ifade edilmesi gereken önemli nokta, ailenin pozitif anlamları olarak işaret edebileceğimiz maddi ve manevi anlamlandırmaları ve diğer yandan belirli bireysel özgürlüklere ket vuran ve bir pranga olarak anlamlandırılmasına neden olan negatif boyutları cinsiyet fark etmeksizin bütün görüşmecilerimiz tarafından belirli ölçüde geçerliliğe sahiptir.

Ancak, kadın ya da erkek olsun tek başına yaşayan her birey ailenin pranga olarak adlandırdığımız yönünü sıklıkla belirtmekle birlikte, pranga olarak neyin kastedildiği cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Tek başına yaşayan bir erkek aile evinde karar mekanizması olamama, sosyal faaliyetleri (hobiler, cinsellik, parti, kutlama vs.) ev içerisinde gerçekleştirememesi, hesap verme zorunluluğu gibi temalar üzerinden ailenin birey için bir pranga olma niteliğinden bahsetmektedir:

“(…) Ben zaten kendi hobilerimi gerçekleştirmek için ayrı eve çıktım. Aile ortamında bunları hiç yapamıyorsun. Düzenli olarak boks ve müzikle uğraşıyorum. Bunlar aile evinde kolay kolay olacak şeyler değil (G-13). Ailenin yetiştirme tarzından dolayı bence. Yani kaç yaşına gelersen gel sana hala küçük bir çocukmuşsun gibi davranmalarını, kendi kişisel bakımlarını bile onların yaptığını tek başına yaşamaya başladığın zaman anlıyorsun. Sonuç olarak giydiğin ve kirlettiğin elbiseyi temizlemek de senin kişisel bakımların arasında giriyor. O sorumluluğu senin üstünden alan bir aile var. Yeme, içme zorunlu ihtiyacın. Bu sorumluluğu da senin için yapan bir aile var. Kaç yaşına gelersen gel sana bakan, yetiştiren bir aile var. Eğer ailenin içindeysen bunları yaşıyorsun (negatif anlamda söylüyor bütün bunları)” (G-3)

Diğer yandan, tek başına yaşayan kadın ailenin kişisel özgürlüklere engel teşkil eden yönlerini ifade ederken esasında toplumsal cinsiyet ekseninde değerlendirilmesi gereken ve ailenin bireye engel teşkil eden değil, “kadına” engel teşkil eden yönlerini öne sürerek aileyi pranga olarak anlamlandırmaktadır:

“Kendi zamanımı kendim için özel olarak harcamak istediğim zaman aile o anda pranga oluyor (G-2). Ben mesela şimdi İngilizce öğrenmeye çalışıyorum. Fakat ailemin yanında olsam asla çalışamayacaktım. Ailemle ilgilenmem lazım, sohbet etmem lazım, onlara çay demlemem, bulaşıkları toplamam lazım. Ben tek başıma yaşarken özel şeylerime vakit ayırabiliyorum ama ailemle yaşıyor olsam bunlar asla olmazdı (G-4). Çeşitli engellemeleri var ailenin. Mesela babam muhafazakâr bir adam. Aileyle yaşasam bir erkek arkadaşımı eve çağırıp onunla vakit geçiremem. Babamın yanında sigara içemem, onaylamaz bunu. Alkol kullanamam. Gece geç saatte eve girip çıkamam. Bunlar hep problem edilir. Temel hak ve özgürlüklerim kısıtlanıyor resmen.” (G-18)

Tek başına yaşayan erkek aile fenomeninin pranga olarak adlandırdığımız yönünü ve buna paralel olarak aile ilişkilerini ev içinde yapamadığı faaliyetler üzerinden tanımlarken, tek başına yaşayan kadın görüşmeciler toplumsal cinsiyeti temel alan ve ev dışında gerçekleştirmediği faaliyetler ekseninde aileyi bir pranga olarak tanımlamaktadır.

5. COVID-19 SALGIN DÖNEMİ AİLE ALGISI

Mikro boyutta, tek başına yaşama tercihinde bulunan görüşmecilerin aileyi anlamlandırma biçimlerinin, aile ilişkileri üzerine yorumlarının ve ürettikleri stratejilerin de Covid-19 salgını döneminde bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir. Bu nedenle, Covid-19 salgınının başlamasından itibaren geride kalan yaklaşık 1 yıllık süre içerisinde tek başına yaşayan bireyin aile fenomenine bakış açısındaki farklılaşmalar, görüşmecilerin açıklamalarından yola çıkarak, 2 alt tema etrafında şekillendirilmiştir. Bunlar; manevi değer olarak aile ve endişe kaynağı olarak ailedir.

5.1. Manevi Değer Olarak Aile

Günümüzde geleneksel anlamda aile ilişkilerinin, aile ve hane tiplerinin özellikle kentleşmiş bölgelerde dönüşmeye başladığı görülmektedir. Özellikle büyük kentlerde, metropollerde tek başına yaşama eğilimi hızla yaygınlaşmakta, bireysellik ve kişisel özgürlük talepleri artış göstermektedir. Gençler arasında görülen bu trend kaçınılmaz olarak geleneksel aile ilişkilerini de zayıflatmaktadır. Ancak, bir anda bütün dünyaya yayılarak küresel bir risk haline gelen ve hem makro boyutta toplumsal alanlarda hem de mikro boyutta bireyin gündelik yaşamında ciddi etkiler yaratan Covid-19 salgını aile ilişkilerinde de çeşitli değişimlere neden olmuştur. Görüşmecilere salgın döneminde aile ilişkileri, aile bireyleriyle olan iletişimin değişimi ve aile fenomenine bakış üzerine yönelttiğimiz sorularda da cevapların büyük oranda aile kurumunun birey üzerindeki maneviyatına dönük açıklamalar dikkat çekmektedir. Manevi değer, sevgi, aidiyet, yalnızlık, birliktelik, ihtiyaç, güven gibi temaların ağırlıkta olduğu açıklamalar özellikle salgın döneminde tek başına yaşayan bireyin aile fenomenini anlamlandırmak için kullandığı kavramlar olarak dikkat çekmektedir:

“Ailemi sıklıkla aramaya gayret ediyorum. Aileye olan bakış açımı daha olumlu bir hal aldı. Güçlendirdi bağlarımı. Mümkün olduğunca arttı. Kısıtlamalar geldikten sonra iş süreleri azaldığı için, daha fazla vakit bulduk. Böylece daha sıklıkla görüşülmeye başlandı diyebilirim (G-6). Aile gerçekten bir ihtiyaçmış onu fark ettim. Ben yalnız yaşamaktan ve yalnız olmaktan keyif almayı seven birisiyim. Ancak, evin içerisinde girdiğinde, bir kriz anı yaşarsan ya da bir problem olursa aileden birinin olması insanı gerçekten güvende hissettiriyor (G-5). Farkındalığım arttı aile konusunda. İnsanın annesi, babası hep var ve hep olacak gibi geliyor ama öyle değil. Her an onları kaybedebilirsin, bu da bir uzvunu kaybetmek gibi olur bence. Yerine koyabileceğin bir şey değil aile. Bu yüzden daha çok vakit geçirmem gerektiği konusunda beni ikna etti bu dönem. Hayata geçirmeye başladım bunu zaten (G-17).”

Salgın döneminin özellikle tek başına yaşayan bireye hatırlattığı sağlık, yalnızlık, güven, birliktelik şeklinde sıralayabileceğimiz soyut kavramların aile fenomenine olan bakış açısını etkilediği görülmektedir.

Özellikle birey küresel salgın gibi bir risk faktörüyle karşılaştığında kişisel konfor ve özgürlük alanı gibi taleplerini bir miktar geri plana atarak manevi bir değer olarak aile fenomenine hayatında daha geniş bir yer vermektedir. Elbette bu durum salt pozitif bir durum olarak algılanmamalıdır. Çünkü görüşmecilerin salgın dönemi ve aile fenomenine ilişkin sorulara yönelttiği cevapların bir diğer yönünü de duydukları endişe, kaygı ve korkular oluşturmaktadır.

5.2. Endişe Kaynağı Olarak Aile

Bireyin salgın döneminde aile fenomenine yüklediği anlam aile kurumu için ürettiği yeni stratejileri de beraberinde getirmiştir. Görüşmeciler salgın döneminde aile ilişkilerine, aile kurumuna bakış açılarına ve aile fenomenini anlamlandırmaya yönelik sorulara verdikleri cevaplarda sıklıkla maneviyat, endişe, stres, maddiyat, korku gibi temalara başvurduğu görülmektedir. Görüşmecilerin salgın döneminde özellikle ebeveynlerinin sağlığından, bireysel ekonomik çöküntüden, endişe ve korkularından kaynaklı stratejiler ürettiği görülmektedir. Bu ekseninde 3 görüşmeci şehir dışında yaşayan ebeveynlerini gelmeye ikna ederek salgın döneminde ailesiyle birlikte yaşamaya karar vermiş, 2 görüşmeci ailesinin yanına dönerek salgın dönemini ailesinin evinde geçirmeye başlamıştır. Salgın döneminde işini kaybeden 1 görüşmeci ve maaş kesintisine maruz kalan 4 diğer görüşmeci hariç bütün görüşmeciler ailesine maddi destekte bulunmuştur. Ayrıca, salgın hakkında bilgi paylaşımı, manevi destek ve görüşme sıklığının artırılması da önemli değişimler olarak dikkat çekmektedir.

Görüşmecilerin tamamı aileleriyle yaşadıkları evden çıkma kararı almalarına ve tek başına yaşamalarına rağmen esasında salgın öncesinde düzenli olarak aile bireyleriyle telefon görüşmeleri yapmakta ve belirli periyodlarla fiziki olarak da görüşmekte olduklarını belirtmektedirler. Ailenin bireyin çeşitli özgürlükleri sınırlayıcı niteliğine ve bireyin kendi bireysel yaşam alanını oluşturarak aileyi bu alanın dışında konumlandırmasına rağmen tek başına yaşayan bireyin aile bağlarını belirli ölçüde korumaya, ebeveynleriyle ve kardeşleriyle devamlı iletişim halinde kalmaya özen gösterdiği görülmektedir. Ancak tek başına yaşayan bireyin aile fertleriyle kurduğu bu ilişki biçiminin beklenmedik küresel bir risk, tehlike ve güvencesizlik anında hızla dönüşüme uğradığı görülmektedir.

Görüşmeciler arasında, salgın başlamadan önce, aile bireyleriyle istisnasız her gün telefonla iletişim kuranlar olduğu gibi, bu görüşme sıklığını “haftada sadece bir” olarak belirten görüşmeciler de bulunmaktadır. Ayrıca, ailesiyle aynı şehirde bulunan 12 görüşmeci belirli aralıklarla yüz yüze görüşmeler yapmakta, ailesiyle farklı şehirlerde ikamet eden 10 görüşmeciye yılda en az 2 kere ailelerini ziyaret ettiğini ifade etmektedir. Ancak, salgının Türkiye’de görüldüğü 2020 Mart ayından itibaren görüşmeciler aile ilişkilerini yeniden düzenlemiş, salgın ekseninde yeni stratejiler üretmiştir. Salgının ülkeye girişinden itibaren görüşmeciler ailelerini çok daha sık aradıklarını, artık konuşulan konuların salgının gidişatına, ilgili haberlere, ekonomik duruma ve elbette ebeveynlerinin sağlık durumlarına yönelik olduğunu belirtmektedirler:

“Çok arttı telefonlaşmalar. Her gün en az 1 bazen 2 kere arıyoruz birbirimizi (G-20). Haftada 3-4 defa arıyorum onları. Arttı yani arama sorma salgınla birlikte. E merak ediyorum onları devamlı (G-19). Haftada 2 kere görüşüyorsak bu 3’e çıktı. Bunu yine de çok düzenli hale çeviremedik ama salgının en korkutucu dönemlerinde çok daha fazla telefonla görüştük (G-9). Sadece Covid-19 oldu muhabbetimiz. Kimler hasta oldu? Yakınlarımızda var mı? Falan filan (G-14). Biraz daha maneviyata döndük gibi. İnsan hayatının değersiz olduğunu anladık herhalde. Evlilik soruları arttı. Sevgilimi falan soruyorlar (G-15).”

Görüşmeciler salgın döneminin başlamasıyla birlikte aile üyeleriyle olan görüşme sıklıklarının arttırmış, konuşulan konular değişmiştir. Ayrıca görüşmeciler salgın döneminin başlamasıyla birlikte aileleri için imkanları ölçüsünde maddi ve manevi desteklerde bulduklarını belirtmekle birlikte, kendi sağlıkları için olduğu gibi, aile bireylerinin sağlıkları için de çeşitli stratejiler üretmişler ve aile fenomenini salgın döneminde hayatlarının daha öncelikli bir noktasına yerleştirmişlerdir. Aileyi bireysel yaşantısında ön sıraya yerleştiren birey bu durumun bir sonucu olarak da sosyal ve ekonomik alanlarda belirli oranda kişisel özgürlüğünden ve kendisi için kurduğu konfor alanında feragat etmeyi de göze almaktadır. Bu nedenle, her ne kadar geleneksel aile ilişkilerinin zayıfladığı hatta ortadan kaybolmaya yüz tuttuğu düşünülse de bireyin bir risk ya da tehlike anında aile fenomenine daha fazla anlam yüklemekte olduğu ifade edilebilir. Aile fenomenine kriz anında yüklenen bu anlam ve verilen önem bireyin hızla ürettiği stratejilerden de anlaşılmaktadır:

“Son birkaç aydır düzenli bir para gönderiyorum elimden geldiği kadar. Sonuçta bir emekli maaşıyla geçiniyorlar sadece (G-21). (...) Salgın başlar başlamaz 300 liralık bir eczane alışverişi yaptım onlara. Bağışıklık güçlendirici haplar, dezenfektanlar falan. Sonra da artık gönderebildiğim kadar yoluyorum (G-12). (...) Ailemin kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için mecburen dışarı çıkmaları gerekiyor. Ben yalnız yaşadığım için, aileyi benim yanıma getirme kararı aldık. 6 aydır benim yanımdalar. Bu aldığımız en büyük karardı salgın açısından. Normalde sadece arada tatil için geliyorlardı. Bu da benim kendi kişisel yaşam alanımdan özveri mi desem feragat mı desem, feragat ettiğim anlamına geldi diyeyim (G-9).”

Tek başına yaşama eğiliminde olan birey kendi talebiyle kurduğu yeni kişisel özgürlük alanını, salgın gibi insan sağlığını tehdit eden bir risk ve kriz döneminde yine kendi rızasıyla bir süreliğine de olsa aile fertleri için feda etmektedir. Küresel bir risk, tehlike ve güvencesizlik anında aile fenomenine yüklenen manevi anlam ve aile fertleri için duyulan endişe, korku ve bağlılık artarak kişisel özgürlük taleplerinin ve ailenin geleneksel pratiklerinden uzak bireysel yaşama arzusunun önüne geçebilmektedir.

Ancak bu durum, salgının geçici bir tehlike olduğunun bilincinde olan birey için yanıltıcıdır. Tek başına yaşayan görüşmecilerin salgın öncesinde ve salgın döneminde aile fenomenini anlamlandırma biçimleri değişkenlik göstermiş, aile fenomeni risk ve belirsizlik içinde olduğumuz bu salgın döneminde birey için öncelikli bir konuma gelmiştir. Fakat, görüşmecilere salgın sonrasına yönelik aile ilişkileri, aile kurumunun önemi, bireysel özgürlükler, tek başına yaşama üzerine yöneltilen sorularda aile fenomenine bakış açısının yeniden değişkenlik göstereceği de açıktır.

6. COVID-19 SALGINI SONRASI AİLE FENOMENİYLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Görüşmeciler salgın öncesinde ve salgın döneminde aile fenomenini anlamlandırma biçimlerini ortaya koymakla birlikte, salgın sonrası aile fenomenine muhtemel bakış açıları hakkında da açıklamalar yapmışlardır. Salgın döneminin sona ermesi ve sosyal yaşamın normale dönmesiyle birlikte katılımcıların aile fenomenine olan bakış açılarının belirli açılardan eskiye (normale) döneceği, belirli açılardansa değişeceği görülmektedir. Salgın sonrası aile fenomeninin muhtemele anlamları hem ebeveynleriyle olan ilişkiler hem de bir gün kurulabilecek potansiyel bir aile hakkındaki sorular ışığında salgın sonrası dönem iki alt temada toplanmıştır. Bunlar; yeniden pranga olarak aile ve ileride kurulması planlanan aile alt temalarıdır.

6.1. Yeniden Pranga Olarak Aile

Salgın döneminde tek başına yaşamayı tercih etmiş olan görüşmecilerimiz aile fenomenine salgın öncesi dönemden daha farklı bir anlam yükleyerek aile bireyleri için birbiriyle benzer ve farklı çeşitli stratejiler üretmişlerdir. Üretilen bu stratejiler esasında tek başına yaşayan bireyin birincil talebi olan kişisel bir konfor alanı ve özgürlüklere karşı bir engel teşkil etmektedir ama aile fenomenine salgın döneminde yüklenen kültürel-manevi anlam bireyi bunu yapmaya itmektedir. Diğer yandan, görüşmeciler salgın dönemi bittiği takdirde aile fenomenine olan bakış açılarını ve aile kurumuna muhtemel yaklaşımlarını aktarırken tekrar salgın öncesi döneme referans vermektedirler. Bu nedenle, bireyler aileleriyle salgın döneminde geçirdikleri vaktin, tazelenen ilişkilerin olumlu taraflarını vurgulasalar da salgın sonrası dönemde aile ilişkilerine ve aile fenomenine yönelik yaklaşımlarını aktarırken tekrardan sıklıkla; bireysellik, özgürlük, yaşam alanı vs. temalara başvurmakta ve eski özgür yaşamlarına dönmek istediklerini belirtmektedirler:

“(…) Aslında ilk başlarda güzeldi her şey. Çünkü dediğim gibi, bunu biz bir tatil olarak da görmüştük en başında. Onların da gönlü alınmış olacaktı, ben yanlarına gidiyordum falan. Ondan sonra kalma sürem uzadıkça, çok üzgünüm ama, bunun bir artısı yok. Evet yemeğin yapılıyor, temizliğin yapılıyor, rahatsın ama bunları ben de yapabiliyorum zaten. Bu bir artı değil yani. O yüzden aileyle yaşamının çok da bir artısı olduğunu düşünmüyorum. Bir süre sonra aileyle tekrar bir araya geldikten sonra, bir huzursuzluk oluyor herkeste. Kaçacak yer yok evde zaten. Aynı yerde 4 kişi. Bütün hayatın ele geçirilmiş gibi (G-12). (...) Hiç sanmıyorum, salgın yıllarca sürse bile gitmem yani tekrar aile evine.” (G-16)

Görüşmecinin yaptığı bu açıklama da esasında diğer görüşmecilerin aileyle salgın döneminde yakınlaşmalarının ardından deneyimlediklerinin bir açıklaması niteliğindedir. Özellikle salgın döneminde aileyle birlikte yaşamaya karar veren ya da ailesiyle aynı şehirde ikamet eden ve bu yüzden normalden çok daha sık görüşen bireyler paralel açıklamalar ortaya koymaktadır:

“Tek başına yaşarken yaptığım bazı şeyleri ertelediğimi fark ediyorum ailenin yanında. Mesela aile evindeyim bir dizi izleyeyim diyorum Netflix’ten, sonra da diyorum ki aman kendi evimde daha sonra izlerim şimdi burada bölünür falan. Bir engel teşkil ediyor yani aileyle yaşamak illaki. Alıştığın bir hayata, yaşam tarzına karşı, aileyken sorumluluklar farklı oluyor (G-9). Yok ya ne gerek var. İyiymişim ben tek başıma. Bazı şeylere cidden çok alışmışım onu fark ettim ailenin yanına gelince bu kadar uzun süre. Bazı şeyler de batmaya başlıyor bir süre sonra gözüne. Tamam yaşımız başımız belli bir şeye karıştıkları yok da. Yalnız başıma her şeyi yapamam mesela evde (G-17).”

Her ne kadar görüşmeciler salgının sağlık ve ekonomi temelli etkilerinden duydukları endişelerden dolayı aile fertleriyle yaşama kararı alsalar ve bundan en azından ilk etapta özgürlük, yaşam alanı gibi konularda rahatsızlık duymadıklarını belirtse de zamanla aile fenomenine yönelik birincil şikayetleri tekrar ortaya çıkmaktadır.

6.2. İleride Kurulması Planlanan Aile

Ebeveynlerini bir anlık kenarı bırakarak, ileride kendi ailelerini kurup kurmak istemedikleri, kendilerinin ebeveyn pozisyonunda olduğu bir aile biçimine nasıl baktıklarına yönelik sorulara görüşmecilerin yaptığı açıklamalarda salgın öncesinden daha olumlu bir yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Burada belirtilmesi gereken önemli nokta, salgın dönemini ailesinden uzakta, farklı bir şehirde geçiren görüşmeciler kurabilecekleri potansiyel bir aileye, ebeveyn pozisyonunda olacakları bir aile yaşamına daha olumlu anlamlar yüklemek eğilimindeyken, salgın sürecini ailesiyle aynı evde geçirme kararı alan ya da aynı şehirde ikamet edip çok daha sık ailesiyle görüşen bireyler ileride birlikte yaşama ya da evlenme ihtimallerine daha mesafeli durmaktadırlar. Bu nedenle, salgını tek başına yaşayarak geçirmeye devam eden görüşmecilerin açıklamaları diğer gruba göre daha pozitif bir yönde seyretmektedir:

(...) Aileyi kaybetme korkusu çok fazla artıyor insanda. O yüzden kendi ailem olsa ne hissedirdim bilemedim. Fakat bir yaştan sonra yalnız kalmak istemediğimi de fark ettim. O yüzden eskisi kadar da aile mi evlilik mi asla gibi bir cümle kurmuyorum. (G-1). Ben aile meselesine çok da olumsuz bakmıyordum zaten ama salgın döneminde olumlu bakışım daha da arttı. Bu dönemde de sevgilimi daha sık aradım mesela. Ailemi de sıklıkla aramaya gayret ediyorum. Aileye olan bakış açımı daha olumlu bir hal aldı. Güçlendirdi bağlarımı (G-11).

Özellikle salgın dönemiyle birlikte aile kurma, evlilik gibi konulara daha sıcak baktığını ifade eden görüşmeciler salgın döneminde ortalama 2 kere aileleriyle yüz yüze görüşme fırsatı bulmuş olan ve ebeveynleriyle görüşmelerini büyük oranda dijital ortamda gerçekleştiren bireylerden oluşmaktadır. Ancak, ailesiyle çok daha sık bir araya gelen görüşmeciler tekrardan aile fenomeni için bireysel yaşama bir pranga, özgürlüğü kısıtlayan ve ekstra sorumluluk yüklenilmesine neden olan bir kurum olduğu yönünde anlamlandırma biçimlerini yeniden ileri sürmektedir.

SONUÇ

Çin’de başlayıp Avrupa ve Amerika kıtasına yayılan Covid-19 küresel salgını 2020’yılının başından itibaren sadece insan sağlığını değil, bireyin sosyal yaşamını da kökünden etkileyen ve çeşitli sosyal dönüşümlere neden olan küresel bir risk, bir tehlike halini almıştır. Bu küresel çaptaki tehlike bireyin sağlığını tehdit ettiği gibi, toplumsal uzamın pek çok noktasını da etkileyerek dönüştürmüştür. Sağlık alanı dışında, eğitim, spor, siyaset, ekonomi gibi pek çok kurumu etkilediği gibi aile kurumunu ve elbette aile ilişkilerini ve aileye bakış açısını da etkilemiştir. Farklı yaş, meslek ve eğitim gruplarından her bireyin aile algısını dönüştürmekte olan bu salgın tek başına yaşayan bireyin de aileyi anlamlandırma biçimini etkilemiştir.

Tek başına yaşama kararı alan birey zaman içerisinde tek başına yaşamının bir getirisi olarak kişisel konfor alanı, bireysel özgürlükler, karar verici kişi olabilme, ekonomik ve sosyal anlamda bağımlı halinden kurtulma gibi pozitif pratiklerle tanışmaya ve aile fenomenine geleneksel kalıpların dışında bazı anlamlar yüklemeye başlamaktadır. Birey aileyi anlamlandırırken her ne kadar hala sevgi, rahatlık, şefkat, huzur, aidiyet gibi çeşitli temalara başvursa da artık özgürlük ve bireysellik taleplerinin arttığı günümüzde, aile özgürlüğü kısıtlama, bireyi sınırlandırma ve kontrol altında tutma potansiyeline sahip bir fenomen olarak da algılanmaktadır. Bu nedenle, cinsiyete ve aile bireylerinin tutumlarına göre farklılık göstermekle birlikte, tek başına aşama pratiğine uyum sağlamış birey aileyi manevi bir değer olarak algılamasının yanında kişisel yaşamı için engel teşkil eden bir pranga olarak da görmektedir.

Öte yandan, yaşamımıza hızla giren ve insan sağlığını ciddi şekilde tehdit eden Covid-19 salgını, toplumsal yaşamın pek çok alanını dönüştürdüğü gibi, aile kurumunu da pek çok açıdan etkilemektedir. Tek başına yaşama pratiğine uyum sağlamış bireyin de Covid-19 salgını süresince aile fenomenine bakış açısı, bu fenomeni anlamlandırma biçimi ve aile ilişkileri kaçınılmaz olarak değişime uğramıştır. Bu dönemde tek başına yaşayan birey aile fenomenini sadece basit bir konfor alanı ya da sosyal anlamda bir pranga olarak değil, manevi bir değer, kaybetme ihtimali ekseninde bir korku ve endişe kaynağı olarak değerlendirmeye başlamıştır. Makro boyutta bir problem olarak karşımıza çıkan ve küresel bir risk, bir tehlike ve bir güvencesizlik ortamı yaratan salgın bireyin mikro boyuttaki sosyal yaşamını da etkilemiştir. Bu eksende, birey özgürlük, kişisel konfor alanı, kendi hayatında tam yetkili şekilde söz sahibi olabilme gibi bireysellik kavramı etrafında şekillenen taleplerini büyük oranda bir kenara bırakmış ve aile fertleriyle daha klasik ya da geleneksel bir anlam üzerinden ilişkiler geliştirmiştir. Buna paralel olarak salgın döneminde tek başına yaşayan birey aile fenomenini kaybetmekten korktuğu bir değer, bir manevi yük olarak değerlendirmeye başladığı ve hızlı bir şekilde stratejiler üretmeye çalıştığı görülmektedir. Salgın süresinde, çalışmamızın verilerinden anlaşılacağı üzere, tek başına yaşayan bireyler mevcut imkânı çerçevesinde aileyi yanına alma, ailenin yanına geçici olarak göçme, maddi ve manevi destekte bulunma, görüşme sıklığını arttırma gibi stratejilere yönelmiştir.

Salgın dönemi tek başına yaşayan bireyin özgürlüğünden feragat etmekte ve aile fertleriyle normalden çok daha fazla yakın bir ilişki kurmaktadır. Ancak, diğer yandan, alışılmış bireysellikten ve konfor alanından uzun süre feragat etmek bireyin aileyi yeniden bir pranga olarak algılamasına da sebep olmaktadır. Özellikle, salgın dönemini ailesiyle aynı evde ya da aynı şehirde geçiren ve çok uzun süre aile fertleriyle aynı evde yaşayan bireyin tekrardan geride bıraktığı özgürlüğünü, konfor alanını ve bireysel yaşamını talep ettiği görülmektedir. Bireysel yaşamın ön planda olduğu ve bireysel yaşam için her türlü zeminin sağlandığı bir dönemde bu kadar uzun süre dar bir ortamda aile bireyleriyle vakit geçirmek, birey için başa çıkması zor sorunlar üretebilir (Mehmet Karakaş, 2020; 552) ve bu çalışma verilerinden de anlaşılacağı üzere tek başına yaşama pratiğine alışmış birey için bu durum kaçınılmazdır.

Bu nedenle, salgının etkileri üzerinden değerlendirme yaparak, salgın sonrası dönem için tek başına yaşayan bireyin aile fenomenine bakış açısı farklı bir açıdan değerlendirilmelidir. Özellikle aile fertleriyle salgın döneminde çok fazla zaman geçiren ve hatta aynı mekânı paylaşmak zorunda olan birey aile fenomenini tekrarda bir pranga olarak görmeye oldukça meyillidir. Öte yandan, salgın dönemini aile fertlerinden farklı bir şehirde geçirmek zorunda olan ve ailesiyle yüz yüze görüşme imkânı son derece sınırlı olan birey aile fenomenini yalnızlık, sevgi, şefkat, ihtiyaç gibi temalar üzerinden anlamlandırma eğilimi göstermekte ve ileride kurma ihtimali olan aile için daha olumlu bir bakış açısı edinmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Covid-19 salgını tek başına yaşama pratiğine uyum sağlamış ve aile ortamından uzaklaşmış bireyin ailesiyle kurduğu ilişkiyi ve aile kurumuna bakış açısını etkilediği, ayrıca bireyin aile fenomenini anlamlandırma biçimlerini de değiştirme potansiyeli taşıdığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- BANERJEE, D., & Rai, M. (2020). Social isolation in Covid-19: The impact of loneliness. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(6), 525-527.
- CONNELL, R. (2020). COVID-19/Sociology. *Journal of Sociology*, 1-7.
- CRESWELL, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (4 ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ESPING-ANDERSEN, G. (2017). *Families in the 21st Century*. Stockholm: SNS Förlag.
- GLICK, P. C. (1994). Living Alone during Middle Adulthood. *Sociological Perspectives*, 37(3), 445-457.
- HABICHT, M. E., Pate, D. F., Varotto, E., & Galassi, F. M. (2020). Epidemics and pandemics in the history of humankind and how governments dealt with them A review from the Bronze Age to the Early Modern Age. *INT J INFECT DIS*, 2, 1-32.
- HANNA, K. L., & Collins, P. F. (2015). Relationship between living alone and food and nutrient intake. *Nutrition Reviews*, 73(9), 594-611.
- HEATH, S., & Cleaver, E. (2003). *Young, Free and Single?, Twenty-Somethings and Household Change*. U.K.: Palgrave Macmillan.
- HITCHINGS, E., & Maclean, M. (2020). Unprecedented times: some thoughts on the consequences of the COVID-19 pandemic from a family and social welfare law perspective. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 277-280.

- HUNT, A. N. (2020). Access to Mental Health Care during and after COVID-19. In G. W. Muschert, K. M. Budd, M. Christian, D. C. Lane, & J. A. Smith, *Social Problems in the Age of COVID-19 Vol 1: Volume 1: US Perspectives* (pp. 113-121). London: Bristol University Press, Policy Press.
- HWANG, T.-J., Rabheru, K., Peisah, C., Reichman, W., & Ikeda, M. (2020). Loneliness and social isolation during the COVID-19 pandemic. *Int Psychogeriatr*, 1-4. doi:10.1017/S1041610220000988.
- JAMIESON, L., Wasoff, F., & Simpson, R. (2009). Solo-Living, Demographic and Family Change: The Need To Know More About MeN. *Sociological Research Online*, 14(2).
- KARAKAŞ, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 541-573. doi:https://doi.org/10.26650/SJ.2020.40.1.0048.
- KINSELLA, R. (2020). Universities in the Post-COVID-19 Era: Crisis or Catharsis? *Studies: An Irish Quarterly Review*, 109(435), 252-266.
- KLINENBERG, E. (2012). *Going Solo, the extraordinary rise and surprising appeal of living alone*. New York: Penguin Press.
- KOÇ, İ. (2014). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi 1968-2011. In M. Turğut, & S. Feyzioğlu, *Türk Aile Yapısı Araştırması, Tespitler, Öneriler* (pp. 23-48). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- KOÇ, İ., & Eryurt, M. A. (2020). Demografik Geçiş Sürecinde Türkiye: Dün, Bugün ve Yarın. In N. Güngör-Ergan, E. Burcu, & B. Şahin, *Sosyoloji Yazıları II* (Vol. 3, pp. 237-252). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- LEBOW, J. L. (2020). The Challenges of COVID-19 for Divorcing and Post-divorce Families. *Fam Process*. doi: 10.1111/famp.12574.
- MATTHEWMAN, S., & Huppertz, K. (2020). A sociology of Covid-19. *Journal of Sociology*, 1-9.
- MILLER, L. M. (2020). What COVID-19 Can Teach Us About Aging. *National Civic Review*, 109(2), 46-51.
- PAUL, R., & Pal, J. (2020). A Brief his A Brief his A Brief history of Pandemics. *Journal Of The Indian Medical Association*, 118(5), 45-65.
- RAYMO, J. M. (2015). Living alone in Japan: Relationships with happiness and health. *Demographic Research*, 32, 1267-1298.
- ROLOFF, R. (2020). COVID-19 and No One’s World: What Impact for the European Union? *Connections*, 19(2), 25-37.
- SAMAL, J. (2014). A Historical Exploration of Pandemics of Some Selected Diseases in the World. *IHHSR - International Journal of Health Sciences and Research*, 4(2), 165-169.
- SANDSTROM, G., & Karlsson, L. (2019). The educational gradient of living alone: A comparison among the working-age population in Europe. *Karlsson*, 40, 1645-1670.
- SEVERE, P. B. (2020). Severe COVID-19 and aging: are monocytes the key? *GeroScience*, 42, 1051–1061. doi:10.1007/s11357-020-00213-0.
- SMITH, K. J., & Victor, C. (2019). Typologies of loneliness, living alone and social isolation, and their associations with physical and mental health. *Ageing & Society*, 39(8), 1709 - 1730.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020, 12 7). T.C. Sağlık Bakanlığı. Retrieved from T.C. Sağlık Bakanlığı resmi internet sitesi: <https://covid19.saglik.gov.tr/>.

- TANNISTHA, S. (2020). Living solo at midlife: Can the pandemic de-stigmatize living alone in India? *Journal of Aging Studies*, 56. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jaging.2020.100907>.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK). (2006). Kent-Kır Ayrımına Göre Hane Yapısı. Retrieved 01 20, 2021, from TÜİK web sitesi: <http://rapory.tuik.gov.tr/20-01-2021-17:24:52-197266811878102572574319853.pdf>
- UMUT-BEŞPINAR, F., & Beşpinar, Z. L. (2017). Türkiye’de Hane Halkı Yapıları ve Evlilik Pratiklerinde İkili Resim: Geleneklerin Yanı Sıra Değişimin Yansımaları. *Nüfusbilim Dergisi / Turkish Journal of Population Studies*, 39, 109-149.
- VAN DALEN, H. P., & Henkens, K. (2020). The COVID-19 Pandemic: Lessons for Financially Fragile and Aging Societies. *Work, Aging and Retirement*, 6(4), 229-232.
- WARD, P. (2020). A sociology of the Covid-19 pandemic: A commentary and research agenda for sociologists. *Journal of Sociology*, 1-10.
- WHO. (2020, 12 05). <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19>. Retrieved from who.int: <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19>.
- WHO. (2020, 12 05). who.int. Retrieved from <https://covid19.who.int/>: <https://covid19.who.int/>.
- ZEYBEKOĞLU, Ö. (2018). Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri. In N. Adak, *Değişen Toplumda Değişen Aile-Sosyolojik Tartışmalar* (3 ed., pp. 39-64). Ankara: Siyasal Kitabevi.